

Jelínek, Milan

Slovotvorný typ honěná

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1961, vol. 10, iss. A9, pp. [81]-93

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100581>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ JIRÁČEK

PŘÍPONA -TOR V RUŠTINĚ A ČEŠTINĚ

I

1. Při srovnávání slovní zásoby i vzdáleně příbuzných jazyků pozorujeme značné podobnosti a analogie v oblasti mezinárodních slov. Stačí srovnat např. angl. *socialism*, franc. *socialisme*, něm. *Sozialismus* a rus. социализм. Je zcela pochopitelné, že ještě větší shody v lexikálních evropeismech existují mezi dvěma příbuznými jazyky, jakými jsou ruština a čeština. Zde je ovšem nebezpečné, že se tyto shody a podobnosti mohou přeceňovat, a že „shoda“ mezinárodních slov a afixů se může neprávem přejímat mechanicky. Toto nebezpečí je tím větší, uvědomíme-li si, že otázku mezinárodních slov stále ještě nemůžeme považovati za dostatečně prozkoumanou.¹

2. V tomto článku si všimneme slov tvořených mezinárodní, od původu latinskou příponou *-tor* v ruštině a češtině.

Příponou *-tor* (*-itor*, *-ator*, *-izator*, *-fikator*) se tvoří názvy osob podle druhu činnosti, která je vyjádřena podstatným jménem na *-ция* (čes. *-ce*), *-иция* (čes. *-ice*), *-ация* (čes. *-ace*), *-изация* (čes. *-izace*), *-фикация* (čes. *-fikace*).

Ruská akademická mluvnice uvádí tyto příklady: авиатор (авиация), агитатор (агитация), дезинфектор (дезинфекция), директор (дирекция), импровизатор (импровизация), классификатор (классификация), колонизатор (колонизация), ликвидатор (ликвидация), оператор (операция), экспедитор (экспедиция).²

Pomocí přípony *-tor* se tvoří v ruštině a češtině též názvy věcí, látek, různých nástrojů, přístrojů a technických zařízení, jako:

аккумулятор, активатор (látka potřebná k uvedení chemické reakce v činnost), акцелератор, альтернатор (generátor na střídavý proud), аспиратор (vysavač vzduchu) aj.

II

3. Tvoření s příponou *-tor* je v současné ruštině a češtině produktivní a slova takto utvořená jsou jak v ruštině, tak v češtině poměrně dost rozšířena. To dokazují zejména v ruštině novotvary typu рационализатор, новатор, složená slova, jako кинооператор — film. operatér, электровибратор — elektrický vibrátor, мелодекламатор — recitátor melodramu, sdružená pojmenování typu организатор-массовик — organizátor práce v masách, оператор-документалист — kameraman dokumentárních filmů, kde substantivum s příponou *-tor* tvoří první část, nebo машинист-новатор — strojvedoucí-novátor, kde tvoří druhou část sdruženého pojmenování.

Některá slova na *-tor* mají konečně v obou jazycích poměrně bohaté odvozo-

vací možnosti. Tak např. od základního slova *инспектор* se tvoří pomocí dalších přípon podstatná jména *инспекторат* a *hovor. инспекторство (inspektorství)*, přídavné jméno *инспекторский* a v *hovorové ruštině* existuje dokonce i sloveso *инспекторствовать (být inspektorem)*. V některých případech tvoří čeština od slov na *-tor* expresivně zabarvené zdvojnásobiny, srov.: *doktůrek, diktátůrek*, u M. Pujmanové se setkáváme s výrazem *agitátůrek* apod. Ruština má zase zkratková slova typu *санинструктор*, tj. *санитарный инструктор* — zdravotnický instruktor. V současné ruštině se setkáváme i s hybridními zkratkovými výrazy, jako *ответредактор*, tj. *ответственный редактор* — odpovědný redaktor, *женорганизатор* — organizátor ženského hnutí apod.

Řada slov s příponou *-tor* dostává předponu latinského původu, a tak vznikají výrazy typu *антикатализатор* (chem. zpomalovadlo), *дезорганизатор*, *деполяризатор*, *проректор*, *регенератор* aj.

Na značné rozšíření mezinárodní přípony *-tor* v současné ruštině upozornil již V. V. Vinogradov.³

4. Slova na *-tor* se většinou běžně užívá v odborné terminologii, jako *абдуктор* (druh svalu), *вивисектор* (odborník zabývající se vivisekcí), *вулканизатор*, *генератор*, *дебитор* (dlužník) atd. Setkali jsme se však též s několika knižními výrazy utvořenými příponou *-tor*, jako *престидижитатор* (z franc. *prestidigitateur*) — eskamotér, *stentor* (hlasatel, podle starořeckého hlasatele Stentora z Trojské války, který vynikal mohutným hlasem); rus. *сентор* označuje pouze v zoologii mrskavku, tj. druh nálevníků s tělem, které připomíná trubku. Převážná většina slov na *-tor* vyjadřuje pojmy emocionálně neutrální, jen několik málo výrazů má ironický nebo přímo hanlivý odstín: *питор* (krasofečník), *ментор*, *колонизатор*, *узурпатор*, *плагиатор* vedle *плагиатчик*.

Podstatná jména na *-tor* mají v ruštině stálý přízvuk na předposlední slabice, srov.: *сенатор*, *оратор*, *директор*, *кондуктор*, *дезинфектор* atd.; výjimky jsou jenom tyto: *монитор* (*monitor*, tj. pancéřová pobřežní válečná loď), *мотор*, *дебитор*, jeho *антонимум* *кредитор* a ovšem také jejich složeniny, jako *сокредитор* (spoluúvěrující), *гидромонитор* apod.

III

5. Pokud jde o přechylování slov na *-tor*, je tvoření ženských protějšků k příslušným mužským základům v obou jazycích pochopitelně omezeno téměř výlučně na kategorii činitelských jmen, srov.: *агитатор*, *-торша* — čes. *agitátor*, *-torška*; podobně *доктор*, *-торша* — čes. *doktor*, *-torška* atd. Činitelská podstatná jména na *-tor* se v ruštině nejčastěji přechylují pomocí přípony *-ша*, méně často příponou *-ка*, např. *консерваторка* — konzervativní žena n. členka konzervativní strany, ojediněle též příponou *-ица*: *императрица* (k *император*).

V některých případech existují v ruštině vedle přechylených substantiv na *-торша* také slova utvořená přízvučným sufixem *-ица*; ta jsou však dnes již vzhledem ke svému lexikálnímu významu zastaralá: *инспектриса* (*женской гимназии*) — zástupkyně ředitelky po výchovné stránce, *лектриса* (*в барских домах*) — předčitatelka. V současném jazyce se také už celkem nepoužívá přechylených tvarů pro označení manželky doktora, senátora aj., jako *докторша* — doktorová, *сенаторша* — senátorová, podobně jako bývala v buržoazní společnosti běžná slovní spojení typu *пані генерáловá* — *генеральша*, *профессоровá* — *профессорша*.

Celkově však k přechylování slov na *-tor* nutno říci, že přechylování ruských činitelských jmen na *-tor* — podobně jako přechylování jmen označujících povolání — je na rozdíl od češtiny typické jen pro jazyk hovorový, kdežto v odborném a jednacím stylu se v ruštině obvykle taková slova nepřechylují. Tvary typu агитаторша, декламаторша (recitátorka), докторша, инициаторша (iniciátorka), композиторша (skladatelka) patří tedy jen hovorově mluvě. Slova na *-tor*, pokud nejsou v hovorové ruštině značně rozšířena, nepřechylují se vůbec; proto скульптор odpovídá českému *sochař* i *sochařka*, podobně соавтор *spoluautor* i *spoluautorka*, главный редактор — *šéfredaktor* i *šéfredaktorka* aj. V češtině je přechylování názvů osob na *-tor* běžné i ve spisovném a odborném jazyce, a to zpravidla pomocí přípony *-ka*.

Je proto třeba co nejrozhodněji odmítnout spojení typu *doktor Nováková*, *paní doktor*, která odporují duchu českého jazyka. Přechýlené tvary pro ženské osoby jsou součástí normy spisovné češtiny, proto také jistě neřekneme *masér N-ová*, *soudružka (paní) laborant* nebo *poslankyně inženýr*.⁴

Ze stejného důvodu nutno rovněž odmítnout nepřechylování názvů ženských povolání, titulů apod. v překladech z ruštiny typu *zasloužilý mistr sportu A. Čudina*.⁵

IV

6. Zajímavý je v současném jazyce vývoj nom. pl. u některých velmi rozšířených činitelských jmen na *-tor* v ruštině. Velký rusko-český slovník připouští v I. díle (z r. 1952) u substantiva инструктор a ve II. díle (z r. 1953) u substantiv кондуктор, конструктор a корректор v nom. pl. vedle tvaru инструкторы, кондукторы, конструкторы, корректоры i tvar инструкторá, кондукторá, конструкторá, корректорá a Kopeckého Rusko-český slovník³ z r. 1951 uvádí u substantiva ректор pouze pl. ректорá, kdežto Орфографический словарь русского языка (под редакцией С. И. Ожегова а А. Б. Шапиро), Moskva 1956, připouští pro nom. pl. u všech jmenovaných slov pouze tvary na *-ы*. Na rozdíl od Velkého rusko-českého slovníku připouští ruský pravopisný slovník z r. 1956 u slova директор jen tvary *-á*, *-ов* a u názvu předmětu substantiva трактор v mn. č. *-ы*, *-ов* i *-á*, *-ов*. Pozorujeme tudíž v současné spisovné ruštině určitou tendenci k vyrovnávání tvarů množného čísla činitelských slov na *-tor* směrem k paradigmatu пионер, *-а*, mn. č. пионеры, *-ов*. V současné spisovné ruštině mají vlastně už jen tři činitelská jména na *-tor* neparadigmatický plurál s přízvučnými pádovými příponami *-á*, *-ов* atd., a to: директор, доктор a инспектор.

V

7. Prozkoumal jsem celkem 225 různých substantiv s příponou *-tor*. Většinu excerpt jsem získal z Bielfeldtova zpětného slovníku.⁶ Z uvedených 225 slov jsou 128 názvy osob, 88 názvy věcí, 1 výraz (аллигатор — slovo španělského původu, které se anglickým prostřednictvím rozšířilo v evropských jazycích) označuje zvíře a 1 výraz (экватор) vyjadřuje abstraktní pojem; 7 substantiv může označovat jak osobu, tak předmět. Jsou to slova: дезинфектор, классификатор, кондуктор, манипулятор (operatér nebo telegrafní klíč), мультипликатор (kamera pro natáčení kresleného filmu nebo tvůrce kresleného filmu),

регистратор a čes. *faktor* (rus. фактор označuje pouze věc na rozdíl od výrazu деятель — činitel-osoba). V češtině obvykle rozlišujeme tato slova podle životnosti v gen. sg., srov.: *dezinfektor*, -a (osoba) a *dezinfektor*, -u (přístroj); *faktor*, -a (osoba) a *faktor*, -u (věc); *registrátor*, -a (správce registratury) a *registrátor*, -u (seřaďovač). Pokud se týče čes. ekvivalentů k ruskému homonymu кондуктор, jsou diferencovány různými sufisy: *konduktér* (osoba) a *konduktér* (přístroj); v češtině oba mezinárodní výrazy zpravidla nahrazujeme domácími slovy *průvodčí* a *vodič* — oběma těmito substantivům odpovídá v ruštině odpovídá rovněž homonymní výraz domácího původu проводник.

Existenci významových dublet mezinárodních slov v jednom jazyce, kterým odpovídá jedno slovo v druhém jazyce, pozorujeme však nejen ve srovnávacím plánu česko-ruském, nýbrž i např. česko-francouzském; tak francouzskému *conducteur* odpovídá jak čes. *konduktér*, tak *konduktor*. Angl. *conductor* zase znamená totéž co čes. *konduktér* i *konduktor* a ještě odpovídá našemu výrazu *dirigent* (orchestru).⁷

8. Z 225 nashromážděných slov jsem zjistil, že ve 133 případech, čili téměř ve třech pětinách všech zkoumaných podstatných jmen na -*tor*, se ruština a čeština zcela shodují. Šlo o 71 názvů osob typu агитатор, ассимилятор, инспектор, кодификатор, препаратор a 61 názvů věcí typu детектор, катализатор, пастеризатор. Vidíme tedy, že shoda obou jazyků je procentuálně větší u kategorie názvů věcí než u kategorie názvů osob. Tento rozdíl bude ještě mnohem výraznější, podíváme-li se blíže na substantiva utvořená příponou -*tor* v ruštině, k nimž v češtině neexistuje příslušný ekvivalent s touž mezinárodní příponou. Jde celkem o 45 slov, z nichž 38 jsou názvy osob a jen sedmi případy jsou zastoupeny názvy věcí. Zbývající zkoumaná substantiva jsou pak slova s částečnou shodou v obou jazycích, tj. příslušný ekvivalent s příponou -*tor* v druhém jazyce sice existuje, ale vedle toho byl utvořen ještě termín jiný.

U názvů věcí jde často o vžitá termíny, a ty obvykle v češtině nenahrazujeme domácím novotvarem i když jsou tyto termíny cizího původu. Bylo by proto nerozumné nahrazovat např. *трактор* *vlekounem*, *телевизи* *dálnovidem*, *атом* *nedrobem* apod.⁸

VI

9. Všimněme si nejdříve případů, v nichž se oba jazyky rozcházejí.

Ve 12 případech k ruským slovům na -*tor* neexistuje v češtině ekvivalent s touto příponou a čeština nahrazuje sufix -*tor* jinou mezinárodní příponou, a to -*ér*, -*ista*, -*ik* nebo -*ant*. Nejčastěji to je přípona -*ér* (srov. franc. -*eur*): декоратор — *dekoratér* (výtv.), конструктор — *konstruktér*, наркотизатор — *narkotizér* (lék.), оператор — *operatér* (lék.), пресстиджитатор — *eskamotér*; z názvů věcí pouze сатуратор — *saturatér* (cukrov.) a фиксатор — *fixatér* (upevňovač, ustalovač). — Ve dvou případech má čeština ekvivalenty s mezinárodní příponou -*ista* (z řec. -*istés*), srov. композитор — *komponista* (v současné češtině je toto slovo většinou nahrazováno domácím sousovlím *hudební skladatel* nebo pouhým *skladatel*) a модернизатор — *modernista*. — V jednom případě stojí proti rus. -*tor* přípona -*ik*, která je původně latinskou příponou -*icus* (z řec. -*ikos*); авиатор — *aviatik*. — Rovněž pouze v jediném slově jsem zjistil v češtině jinou mezinárodní příponu, a to -*ant*, proti rus. -*tor*: акцентатор (vedle акцентант) — *akceptant* (příjemce směnky). — Substantivu se sufixem

-tor ordinátor odpovídá čes. *ordinář* (odborný lékař v nemocnici), tj. slovo utvořené příponou *-ář*, jež má sice původ latinsko-germánský, avšak ze stanoviska českého je to přípona domácí, neboť ji čeština přejala z praslovanské štiny.⁹

Ve třech případech je čeština bez nového sufixu: *архитектор* (z řec. *architektōn*) — architekt, *интерпретатор* — *interpret* a *литератор* — *literát*. Tato diferenciacie je zřejmě způsobena tím, že čeština na rozdíl od ruštiny přejala uvedená substantiva prostřednictvím němčiny, srov. něm. *Architekt, Interpret, Literat*.

V 9 případech ruským slovům na *-tor* odpovídají v češtině domácí jména; čeština se totiž více brání cizím slovům než ruština. Srov.: *аккомпаниатор* — *doprovázeč* (hud.), *апеллятор* (synonymum k *апеллянт*) — *odvolatel* (právn.), *версификатор* — *veršovec* (lit.) nebo též hanl. *veršotepes*, *инсинуатор* — *pomlouváč*, *кастратор* — *klestič* (kdo klestí zvířata), *рационализатор* — *zlepšovatel* a *амортизатор* — *tlumič* (tech.). Ruskému substantivu *плантатор* odpovídá v češtině hybridní výraz *plantážník* a ruskému hybridnímu *пflugатор* (vedle *пflugатарь* nebo *пflugарь*) domácí slovo *oráč*.

Ve čtyřech dalších případech čeština nemá sufixální ekvivalent a opisuje tato ruská substantiva celou vazbou: *ассенизатор* — *čistič žump*, *берейтор* — *cvičitel koní* nebo *učitel jízdy na koni*, *каналлизатор* — *odborník pro kanalizaci* a *кассатор* — *podatel odvolání* (právn.).

Ve třech případech ruskému slovu na *-tor* odpovídá v češtině terminologické sousloví. Srov.: *диктор* — *hlasatel rozhlasu*, *ктитор* (церковный) — *církevní starosta* a *секатор* — *zahradnické nůžky*.

Setkal jsem se pouze se dvěma slovy na *-тор*, k nimž ekvivalentem v češtině je zcela jiné, avšak rovněž přejaté slovo: *консигнатор* — *komisionář* (obch.) a *пеленгатор* — *goniometr* (zaměřovač).

10. Podobně jako tomu je u podstatných jmen derivovaných mezinárodní příponou *-ista*, pozorovali jsme i u slov s cizí příponou *-tor*, že v řadě slov existuje sice v češtině k příslušným ruským substantivům na *-tor* ekvivalent s tímž sufixem, ale ten je zatlačován nebo již vytlačen a nahrazen výrazem domácím, a to hlavně působením puristických snah v 19. století. Srov.: *арендатор* — *nájemce*, *директор* — *ředitel* (místo *директор*, které je podobně jako dttivá většina slov na *-tor* latinského původu, ale do češtiny se dostalo prostřednictvím německým), *калькулятор* — *výpočítář* (obch.), *скульптор* — *sochař*, *экзаменатор* — *zkoušející*, *экспедитор* — *zasílatel*, *эксплуататор* — *vykořisťovatel*, *экспроприатор* — *vypláštňovatel*; z kategorie názevů předmětů: *дегонатор* — *rozbuška*, *инкубатор* — *líheň*, *нумератор* (Ušakovův slovník uvádí též v podobě *номератор*) — *číslovačka* (tech.), *проектор* — *promítačka* (film.), *резонатор* — *ozvučník* a *экскаватор* — *rupadlo*.

Obrácený případ je u slova *мотор*; zde zase totiž ruština má na rozdíl od češtiny synonymum domácího, slovanského původu: *двигатель*. Srov.: *letecký мотор* — *aviámotor*, *электромотор* — *електромотор*, avšak: *синхронный мотор* — *синхронный двигатель*, *спалovací мотор* — *двигатель внутреннего сгорания*.

V sedmi případech jsem zjistil širší význam ruského slova na *-tor*: *куратор* odpovídá v češtině jednak slovu *kurátor* (správce), jednak znamená studenta na klinice, který sleduje stav nemocného; *изолятор* znamená totéž co čes. *izolátor* (nevodič), ale také *izolace* (izolační, infekční oddělení); *иллюминатор* —

iluminátor (výtv.) n. okrouhlé okénko v boku lodi; *обтуратор* — *obturátor* (lék., destička k uzavření chorobného otvoru) n. *závěrka* (tech. a fot.) n. *rotující sektor* (astron.); *пульсатор* — *pulsátor* (fyz.) n. *třasadlo* (geol.); *радиатор* — *radiátor* (topné těleso) n. *chladič* (automobilu) n. *zářič* (ve fyzice) a *сектор* — *sektor* (úsek) n. *výseč* (geom.).¹⁰

Z 225 zkoumaných substantiv jsem se setkal se čtyřmi česko-ruskými homonymy: čes. *guvernér* — rus. губернатор, avšak rus. гувернёр — čes. *gubernant* (vychovatel); čes. *exekutor* — rus. судебный исполнитель, kdežto výraz экзекутор označoval v předrevoluční ruštině úředníka, který pečoval o hospodářskou stránku úřadu; čes. *adaptor* (přídavný přístroj k přijímači, umožňující příjem velmi krátkých vln) — адаптер, avšak čes. *adaptér* může znamenat osobu, která provádí adaptaci, např. adaptér divadelních předloh, nebo také pomocný přístroj, jímž se přizpůsobuje určité zařízení pro rozsáhlejší použití než bylo původní; rus. консерватор — čes. *konzervativec*, kdežto čes. *konzervátor* znamená totéž co uchovatel (úřední ochránce uměleckých a přírodních památek.)

Jen v devíti případech z 225 jsem se setkal v češtině s výrazy utvořenými příponou *-tor*, pro něž má ruština jiný ekvivalent. Jsou to z kategorie názvů osob: *dramatizátor* — инсценировщик, *editor* — издатель, vzpomenuté již *exekutor* — судебный исполнитель, *inscenátor* — постановщик, *nivelizátor* — уравниловец, *propagátor* — пропагандист; z kategorie názvů věcí pouze *adaptor* — адаптер. Zbývající dvě slova jsou hybridní výrazy z hovorového jazyka: *synátor* — synok a *vědátor* — учёный n. знаток, avšak s jistým ironickým odstínem.

Velmi pěkným ekvivalentem českého hybridního výrazu *vědátor* je v angličtině podstatné jméno *pundit*, slovo neanglického původu, znamenající původně bráhmanského učenca, které vzhledem ke své cizosti má v angličtině podobné žertovné až téměř posměšné zabarvení.

Co se týče hybridních odvozenin, pozorovali jsme, že na rozdíl od slov derivovaných sufixem *-ist* tvoří hybridní slova s příponou *-tor* nepatrnou menšinu. Z celkového počtu 225 substantiv na *-tor* je jen šest hybridních výrazů, a to: *плагатор*, *русификатор*, *украинизатор*, *яровизатор*, *synátor* a *vědátor*.¹¹

Připojování cizích, mezinárodních činitelských přípon k domácím základům bývá v češtině — na rozdíl od ruštiny — výrazovým prostředkem žertovného zabarvení, srov. *synátor*, *vědátor*; *kopálista* (místo expresivně neutrálního *foťbalista*), *švandista* aj. s ruskými stylisticky a emocionálně neutrálními substantivy *яровизатор*, *связист*.

11. Všimněme si ještě podstatných jmen na *-тор*, která nejsou úzce odbornými termíny, ale patří k běžnému výrazivu současné ruštiny. Domnívám se, že sem možno zařadit tato slova:

автор ¹²	изоляция	литератор	реформатор
агитатор	инициатор	мотор	сенатор
аккумулятор	инспектор	новатор	скульптор
арендатор	карбюратор	оратор	трактор
архитектор	кинооператор	организатор	трансформатор
вентилятор	композитор	провокатор	узурпатор
генератор	кондуктор	прожектор	фактор
диктатор	консерватор	радиатор	экзаменатор

диктор	конструктор	рационализатор	экскаватор
директор	кредитор	редактор	эксплуататор
доктор	лектор	репродуктор	элеватор

Z uvedených 44 substantiv je 30 (tj. přes dvě třetiny) jmen činitelských a 14 (necelá třetina) názvů předmětů — opět převažují nomina agentis. Co se týče českých ekvivalentů, potvrzuje se to, co jsme zjistili v V. kapitole: Kongruence obou jazyků v oblasti slov na *-tor* je značná u názvů věcí, látek, přístrojů, technických zařízení — neshoda je pouze v jediném případě ze čtrnácti (прожектор — světlomet), kdežto u činitelských jmen pozorujeme rozdíly v 15 vý-
razech z celkového počtu 30:

арендатор — nájemce	консерватор — konzervatívec
архитектор — architekt	конструктор — konstruktér
диктор — hlasatel rozhlasu	кредитор — věřitel
директор — ředitel	литератор — literát
кинооператор — filmový operatér	оратор — řečník
композитор — hudební skladatel	рационализатор — zlepšovatel
кондуктор — průvodčí	скультор — sochař
эксплуататор — vykořisťovatel	

Poměrně velký počet podstatných jmen s příponou *-top* patřících do základního slovního fondu ruštiny může být též výrazným dokladem značného rozšíření slov s tímto mezinárodním sufixem v současném jazyce.

VII

12. Z našeho srovnání plyne:

Mezinárodní odvozovací přípona latinského původu *-tor* je podobně jako příbuzná činitelská přípona řeckého původu *-ist* produktivní jak v ruštině, tak v češtině. Má velký význam pro odborné názvosloví, kde pomocí této přípony byly většinou z latinských základů zpravidla uměle utvořeny odborné výrazy. V současné době je tento sufix rozšířenější v ruštině než v češtině, a to zejména v oblasti názvů osob, kde jsme zjistili poměrně četné rozdíly. Čeština vytváří za slova derivovaná sufixem *-tor* domácí jména, terminologická sousloví nebo je nahrazuje slovy s jinou mezinárodní příponou. Shoda obou jazyků se projevuje mnohem výrazněji v oblasti názvů věcí, tj. předmětů, přístrojů, zařízení, látek atd., kde jde zpravidla o vžitá termíny, které proto i v češtině zůstávají v původní, cizí podobě. V některých případech má slovo na *-tor* v ruštině širší význam než v češtině. Připojování cizích sufixů k domácím základům bývá v češtině výrazovým prostředkem žertovného zabarvení. Oba jazyky se celkem vyhýbají hybridním výrazům na *-tor*, nevyhýbají se však neologismům, složeným slovům a sduženým pojmenováním (příznačné hlavně pro ruštinu) s příponou *-tor*, ruština kromě toho má dokonce i zkratková slova s tímto sufixem. V poměrně hojných případech mají slova na *-tor*, zejména v češtině, bohaté další odvozovací možnosti. V češtině se názvy osob na *-tor* běžně přechylují, kdežto v ruštině je přechylování těchto slov — podobně jako přechylování u cizích slov vůbec — v podstatě omezeno na jazyk hovorový. Substantiva na *-tor* mají v ruštině zpravidla stálý přízvuk na předposlední slabice a v současné ruštině pozorujeme jistou tendenci k vyrovnávání tvarů množ. čísla podle vzoru пионер.*

POZNÁMKY

¹ Srov. V. V. Akulenko, *Об интернациональных словах в современном русском языке (К постановке вопроса)*, Trudy filologičeskogo fakul'tetu, tom 6, Charkov 1958, 91. — Na problematiku přípony *-ist, -ista* jsme se snažili upozornit v článku *Přípona -ist v ruštině a -ista v češtině a polštině*, Studie ze slovanské jazykovědy (sborník k 70. narozeninám F. Trávníčka), Praha 1958, 303—314.

² Viz Грамматика русского языка I, Moskva 1953, 225.

³ V. V. Vinogradov, *Вопросы современного русского словообразования в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию*, Russkij jazyk v škole 1951, čís. 2, 10.

⁴ Srov. o tom též článek *Katedro českého jazyka, pomoz!*, U 59 (čas. brněnské university), čís. 6. — Obdobně je tomu i ve slovenštině, srov. článek Š. Peciara *Súdruh doktor, súdržka doktorka*, Slovenská reč, roč. XXIV, čís. 5, Bratislava 1959, 312.

⁵ Viz stat R. Večerky *K problematice novinářského jazyka*, Sb. FFBU 1952 A1, str. 116.

⁶ H. H. Bielfeldt, *Rüchläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*, Berlin 1958. Tento slovník obsahuje ca 80.000 nejpoužívanějších slov současné spisovné ruštiny. Základem mu byl Ušakovův slovník (*Толковый словарь русского языка*, sv. 1—4, Moskva 1935—1940) a Ožegovův slovník (*Словарь русского языка*, Moskva 1953). Slovník přihlíží rovněž k Ruské akademické mluvnici, sv. I, Moskva 1953 a k nejnovějšímu pravopisnému slovníku (*Орфографический словарь русского языка*, Moskva 1957). — Při výběru ekvivalentů jsem se ve své práci opíral o *Velký rusko-český slovník*, Praha 1952—1959, písm. A—C; *Rusko-český slovník*³ L. V. Kopeckého, Praha 1951, *Dodatky*, Praha 1954; *Česko-ruský slovník*, vyd. SPN, Praha 1958 a *Чешско-русский словарь* A. I. Pavloviče, Moskva 1959. Dále jsem pracoval hlavně s těmito slovníky: *Příruční slovník jazyka českého*; P. Váša—F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*,⁴ Praha 1952; *Slovník spisovného jazyka českého*, Praha 1958—1959, seš. 1—9; J. Kubišta—L. Rejman, *Slovník cizích slov*, Praha 1956 a I. V. Ljochin—F. N. Petrov, *Словарь иностранных слов*,⁵ Moskva 1955.

⁷ Srov. V. Fried, *Mezinárodní slova, jejich shoda a úskali*, Časopis pro moderní filologii 38, 1956, 290.

⁸ Srov. K. Sochor, *Příručka o českém odborném názvosloví*, Praha 1955, 42. — Je zajímavé, že v ruštině existuje vedle běžného mezinárodního termínu трактор též domácí výraz *тягач* (tažný traktor).

⁹ Srov. F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny I*, Praha 1951, 247.

¹⁰ B. Novák upozorňuje v článku *K ekvivalentu v překladovém slovníku rusko-českém*, Studie ze slovanské jazykovědy (sborník k 70. narozeninám F. Trávníčka), Praha 1958, 360, na substantivum элеватор, které odpovídá v češtině výrazu *elevátor*, tj. zdvihadlo, označuje však též speciální skladiště pro obilí čili *silo*. V ruské lékařské nomenklatuře označuje pak slovo элеватор zubolékařský nástroj, a to páku na vytahování zubů, tzv. *srnčí nožku*; Rusové říkají „kozy počka“ (kozy vožka), srov. staročes. *kozie noha* ve významu páčidlo.

¹¹ A. G. Lykov se zmiňuje v článku *Некоторые особенности суффикса лица -щик (-чик)*, *Voprosy jazykoznanija*, Moskva 1953, 1, 124, rovněž o hybridním substantivu озмизматор. — Ve *Slovníku spisovného jazyka českého*, Praha 1958, je zaregistrován též hybridní výraz *čechizátor*.

¹² U slov typu автор — *autor*, доктор — *doktor*, vedle nichž v ruštině a češtině neexistují žádná jiná sémanticky příbuzná slova s kořenem ав-, ау; док-, док- kromě dalších odvozenin těchto slov (авторизация — *autorizace*, авторизовать — *autorizovati*, авторизованный — *autorizovaný*; докторант — *doktorant*, докторский — *doktorský*, aj.), můžeme hovořit o příponě *-tor* jen na základě srovnání s latinou: *auc-tor, aug-ere, auc-tus; doc-tor, doc-ere, doc-tus* atd. Z hlediska češtiny a ruštiny jde vlastně o lexikalizované případy.

* Rukopis tohoto článku byl odevzdán do tisku v září 1959.

СУФФИКС -ТОР В РУССКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ

Международный суффикс латинского происхождения *-tor* является продуктивным как в русском, так и в чешском языках. Он имеет большое значение для специальной терминологии, так как с его помощью образовались по большей части от латинских основ многие специальные выражения. В настоящее время этот суффикс более рас-

пространен в русском языке, в особенности в области названий лиц; чешский язык заменяет слова с суффиксом *-tor* своими выражениями (*рационализатор* — *zlepšovatel*), терминологическими словосочетаниями (*секатор* — *zahradnické nůžky*) или словами образованными при помощи другого международного суффикса (*декоратор* — *dekoratér*, *модернизатор* — *modernista*). Сходство обоих языков проявляется гораздо больше в области названий предметов, потому что здесь дело касается обыкновенно терминов вошедших в широкое употребление, которые остаются и в чешском языке в первоначальной иностранной форме (*трактор* — *traktor*, *катализатор* — *katalyzátor*). В некоторых случаях у чешского слова на *-tor* не так широкое значение, как у соответствующего русского (*изолятор* — 1. *izolátor*, 2. *izolace*; *радиатор* — 1. *radiátor*, 2. *chladič*, 3. *zářič*). Присоединение иностранных суффиксов к чешским основам бывает в чешском языке выразительным средством шуточной окраски (*synátor*, *kopálista*).

Оба языка избегают гибридных выражений на *-tor*, не избегая, однако, неологизмов (*новатор* — *novátor*), интернациональных сложных слов (*электромотор* — *elektromotor*), аппозиционных сложных слов с суффиксом *-tor* (*машинист-новатор* — *strojvedoucí-novátor*); русский язык кроме того образует даже сложносокращенные слова на *-tor* (*санструктор*). В чешском литературном языке образует рассматриваемый суффикс парные имена существительные почти от всех названий лиц, тогда как в русском языке образование существительных женского рода к соответствующим словам мужского рода характерно лишь для языка разговорного (*agitátorka*, *doktorka* — *агитатор*, *доктор*, но разг. *агитаторша*).

Существительные на *-tor* имеют в подавляющем большинстве случаев неподвижное ударение на предпоследнем слоге. В современном русском языке наблюдается тенденция склонять слова на *-tor* и в множественном числе по образцу пионер (*рэкторы*, *инструкторы*).

THE SUFFIX -TOR IN RUSSIAN AND CZECH

The international suffix of Latin origin *-tor* is productive both in Russian and in Czech. It is of great importance for the professional terminology because many terms have been formed with its help as a rule from Latin stems. At present it is more frequent in Russian than in Czech; this applies especially to the sphere of agent nouns. Instead of forming new terms ending in *-tor*, Czech often prefers to resort to terms of native origin (*рационализатор* — *zlepšovatel*), to terminological collocations (*секатор* — *zahradnické nůžky*) or to words ending in some other international suffix (*декоратор* — *dekoratér*, *модернизатор* — *modernista*). The correspondence between the two languages is much more evident in the sphere of nouns denoting instruments and material agents, for here we usually have to do with common loanwords taken over into Czech in their original form (*трактор* — *traktor*, *катализатор* — *katalyzátor*). In some cases the Czech noun in *-tor* conveys a narrower meaning than its Russian counterpart (*изолятор* — 1. *izolátor*, 2. *izolace*; *радиатор* — 1. *radiátor*, 2. *chladič*, 3. *zářič*). In Czech, the combination of a foreign agent suffix with a native stem often creates a jocular effect (*synátor*, *kopálista*).

Both languages tend to avoid hybrids in *-tor*, but they frequently employ the suffix *-tor* in forming simple neologisms (*новатор* — *novátor*), international ordinary compounds (*электромотор* — *elektromotor*) and appositional compounds in *-tor* (*машинист-новатор* — *strojvedoucí-novátor*). Besides, Russian often forms compounds in *-tor* made up of abbreviations (*санструктор*). In Literary Czech the suffix *-tor* forms feminine derivatives from almost all agent nouns, whereas in Russian the formation of feminine derivatives from the corresponding masculines is limited only to the colloquial language (*agitátorka*, *doktorka* — *агитатор*, *доктор*, but colloquial *агитаторша*).

The stress of the nouns in *-tor* nearly always falls on the syllable preceding the suffix. In contemporary Russian, there is a tendency to make the substantives in *-tor* follow even in the plural the paradigm пионер (*рэкторы*, *инструкторы*).

